

İSLAM VE YORUM

Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar

I. CİLT

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

MALATYA İLAHİYAT VAKFI

MALATYA 2017

Malatya İlahiyat Vakfı İlmî Araştırmalar Serisi No: 1

Yayına Hazırlayan
Prof. Dr. Fikret KARAMAN

Takım Numarası
978-605-68015-0-1 (Tk)

ISBN
978-605-68015-1-8 (1.C)

1. Baskı Aralık 2017 Ankara 500 Adet

Editörler

Prof. Dr. Mehmet KUBAT
Doç. Dr. Mehmet BİRSİN
Doç. Dr. Cahit KÜLEKÇİ
Yrd. Doç. Dr. Serkan DEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BOZKURT
Arş. Grv. Zekeriya DOĞRUSÖZLÜ

İsteme Adresi

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
44280 Kampüs / MALATYA
Telefon: (0422) 3774999
e-posta: ilahiyat@inonu.edu.tr

Baskı

Serhat Mahallesi 1256 Sk. No: 11
Yenimahalle / Ankara
Tel.: 0312. 354 91 31 (pbx)
Faks: 0312. 354 91 32
e-posta: tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Açıklama: Bu eserde “Kitaptan Bölüm” olarak yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir.

NASLARIN YORUMLANMASINDA ZAMAN FAKTÖRÜ

Yrd. Doç Dr. Muhammed ÇUÇAK

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
e. posta: md.cucak@gmail.com

GİRİŞ

Türkçeye "yorum" diye çevirebileceğimiz "تاويل/te'vil" kelimesi, "e-v-l" kökünden olup sözlükte dönmek, döndürmek, geri gelmek, akıbeti, açıklamak gibi manalara gelmektedir.¹ Mezkûr kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on yedi yerde geçmektedir. Terim olarak te'vilin tanımı "naslarda geçen bir lafzı bir delile dayanarak aslı manasından alıp taşıdığı muhtemel manalardan birine nakletmek" şeklinde yapılmıştır.²

Tevîl, kelâm, tefsir ve fıkıh usulü gibi İslamî ilimlerin her alanında nasların anlaşılması için başvurulan bir yöntemdir. Tevile, kelâm ilminde ilâhî sıfatların anlaşılması, peygamberlerin ismet sıfatıyla bazı naslar arasındaki çelişkili görünümün giderilmesi, kıyamet âlâmetleriyle ahiret hallerinin izah edilmesi, iman-günah-tekfir meselelerinin yorumlanması gibi konularda başvurulurken tefsirde mücmel ve hafî olan lafızların yorumlanması için müracaat edilmiştir.³ Fıkıh usulünde ise tevîl, bir delilden dolayı zâhir mananın terk edilmesi ya da umumun tahsisi veya sözün hakiki anlamından mecaz anlamına geçiş yapmak için kullanılmıştır.⁴

Söz konusu ilim dallarında nasların yorumlanabilmesi, yapılan yorumların geçerli ve doğru olabilmesi için delile ya da karineye ihtiyaç duyulmaktadır. Delile ya da karineye dayanmadan yapılan yorumlar geçersiz, fasit sayılmış ve

¹ Ebû'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem b. Menzûr el-İfrikî el-Mısırî, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut, Dârü Sadır, t.y., "e-v-l", md, el-Kadı Ebû'l-Bekri Muhammed b. Abdullah b. el-Arabî el-Meâfirî el-İşbili, *Kanunu't-Tevîl*, thk., Muhammed es-Süleymânî, Cidde, Dârü'l-Kible, Beyrut, Müessesetü Ulûmu'l-Kur'an, t.y., s. 230-231.

² Yusuf Şevki Yavuz, "Te'vil", *DİA*, Ankara, 2012, XXXI, 27.

³ Yavuz, "Te'vil", XXXI, 28.

⁴ H. Yunus Apaydın, "Te'vil", *DİA*, XXXI, 29.

âlimler tarafından kabul görülmemiştir.⁵ Bunun ötesinde nassların zamanın değişen şartlarına ve içinde bulunduğu toplumun kültürüne göre yorumlanması da söz konusudur. Nassların bulunduğu zamanın şartlarına göre yorumlanması İslam'ın ilk döneminden itibaren günümüze kadar geçerliliğini sürdürmüştür. Bunun örneklerine İslamî kaynaklarda rastlamak mümkündür.

Çalışmamızda nassların yorumlanmasında zaman faktörünün etkisi üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken ayetlerden, hadislerden ve fakihlerin görüşlerinden getirilen örneklerle konu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1. AYETLERDEN GETİRİLEN ÖRNEKLER

Kur'an-ı kerim'de zaman içinde farklı farklı yorumlar getirilmiş ayetler bulunmaktadır. Ayetlere getirilen yorumlara bakıldığında ayetlerin yeniden yorumlanmasına zamanın değişmesiyle değişen şartların ve kültürlerin etkisinin olduğu görülmektedir. Aşağıda verilen ayetler bu konuda örnek niteliğini taşımaktadır.

1.1. Zekât Verilecek Kimselerle İlgili Şu Ayet:

“وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ/ve kalpleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara”⁶ Müellefetü'l-kulûb, gayrimüslimler ve İslam ile yeni tanışan kişilerden oluşuyordu. Bu ayetin gereği Peygamber (s.a.v.)'in döneminde bu kimselere zekâttan bir pay veriliyordu. Sebebi ise onları İslam'a ısındırmak ya da onlardan gelebilecek her hangi bir tehlikeyi önlemektir. Hz. Ebu Bekir'in dönemine gelindiğinde Hz. Ömer'in önerisiyle söz konusu kişilerin zekâttaki payı iptal edilmiştir. Hz. Ömer, müellefetü'l-kulûbun zekâttaki payın iptal etmesinin sebebini, İslam'ın bu dönemde güçlendiğini, gayrimüslimlerden gelecek muhtemel bir tehlikeye Müslümanların karşı koyabilecek bir durumda olduğunu, dolayısıyla Peygamber (s.a.v.)'in döneminde zekâttan pay verilen bu kimselere zekât vermeye ihtiyacın kalmadığı şeklinde açıklamıştır.⁷

Müellefetü'l-kulûba zekâttan pay verileceği ayette açık bir şekilde ifade edilmesine rağmen Hz. Ömer Müslümanların eskisi gibi güçsüz olmadığını ileri sürerek mezkûr ayete farklı yorum getirmiş ve zekâttaki payını iptal etmiştir. Müellefetü'l-kulûbun zekâttaki payının kalktığı da İmam Ebü Hanife ve İmam

⁵ Ömer Süleyman el-Eşkar, *et-Te'vil Hutûretuhü ve Âsâruhü*, 1. Bs, Ürdün, Dârü'n-Nefâis, 1992, s. 38-39.

⁶ et-Tövbe, 9/60.

⁷ Muhammed b. Yusuf, Ebü Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, thk., Adil Ahmet AbdülMevcud ve Ali Muhammed Muavvez, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993, c. 5, s. 59; Şihâbüddin Seyyid Mahmud Âlûsî el-Bağdadî, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, ty., c. 10, s. 122; Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr*, 2. Bs, el-Kahira, Dârü'l-Menâr, 1947, c. 10, s. 574.

Malik'in görüşleridir. Bazı Hanefilere göre bu hususta sahabenin icması vardır. Ancak kimi âlime göre müellefetü'l-kulûbun zekâttaki payı kıyamete kadar devam edecektir. Bir gün durumlar değişir de Müslümanlar gücünü kaybeder ve daha önce olduğu gibi gayrimüslimlerin şerrinden korunmak için Müellefetü'l-kulûba zekâttan pay vermek zorunda kalırlarsa, mezkûr ayete göre onlara zekât verebilirler.⁸ Bu, zamanın değişmesine tabii olarak yorumun da değişeceğinin başka bir örneğidir.

1.2. Yine Zekât Verilecek Kimselerle İlgili Şu Ayet:

“*وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ*”⁹ Allah yolunda”⁹ Zekât verilecek sınıflardan biri de Allah yoludur. Allah yolundan kimlerin ve neyin kast edildiği konusunda başta müfessirler olmak üzere fakihlerin yorumları farklı olmuştur. İlk dönemdeki cumhur müfessirlerinin ve fakihlerin görüşü, mezkûr ayetten kast edilenlerin mücahitler olduğu doğrudur. Kimilerine göre mücahitlerin yanı sıra hacılardır.¹⁰ Bunlara göre zekâtın, mücahit ve hacılar dışında yol, hastane, okul, cami ve dâvet merkezi yapımı gibi hayırlı işler için kullanılması caiz değildir.

Daha sonraki dönemlerde gelen Fahreddin er-Râzî gibi müfessirler ve Kâsânî gibi fakihler mezkûr ayetin alanını genişletmiş ve ayetin anlamının sadece mücahitleri kapsamayacağını düşünerek ayetin içine mücahit dışında tüm hayırlı işleri de dâhil etmişlerdir. Fahreddin er-Râzî, Kaffâl'dan bazı selef âlimlerinin ölülerini kefenlemek, kaleler ve camiler yapmak için zekâttan kullanılabileceğinin caiz olacağına dair görüşlerini aktarmış olsa da bu selef âlimlerinin kimler olduğu ve hangi tarihte yaşadığıyla ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır.¹¹

⁸ Ebû Hayyan el-Endülüsî, *el-Bahrü'l-Muhîr*, c. 5, s. 59.

⁹ et-Tövbe, 9/60.

¹⁰ Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an=Tefsirü't-Taberî*, thk., Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, el-Kahire, Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 2001, c. 11, s. 527-528, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk., Samî b. Muhammed es-Selâme, 2. Bs, Riyad, Dârü Tayyib li'n-Neşr ve't-Tevz, 1999, c. 4, s. 169, Cârullah ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer Zemahşerî, *el-Keşşâfan Hekâiki Gevâmizi't-Tenzil ve Uyu'ni'l-Ekâvil fî Vücâhi't-Te'vil*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muuz, Riyad, Mektebetü'l-Ubeykan 1998, c. 3, s. 60, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed Mısri Hanefî İbn Nuceym, el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik, thrc., Zekeriyâ Umeyrat, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997, c. 2, s. 422; Şehabeddin Ahmet b. İdris el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk., Muhammed Haccî, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994, c. 3, s. 148; Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-Tâlibîn*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003, c. 2, s. 183-184; Şeyh Mansur b. Yunus b. İdris el-Buhûtî el-Hanbelî, *Keşşafü'l-Kinâ'ani'l-İknâ'*, thk., Lecnetün Mütéhassise fi Vizâreti'l-Adli, y.y., 2000, c. 5, s. 147-150.

¹¹ Muhammed er-Râzî Fahreddin b. Allame Ziya'u'd-Din Ömer el-Müştehir bi Hatîbi'r-Rey, *et-Tefsirü'l-Kebîr=Mefâti'hü'l-Gayb*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981, c. 16, s. 115; Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedaiü's-Sanâi' fî Tertibi's-Şerâi'*, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986, c. 2, s. 45.

Çağımıza gelince başta asker hazırlamak, silah temin etmek olmak üzere yollar ve köprüler yapmak, hastaneler ve dinî okullar inşa etmek, şeriat ilimleri öğretecek hocalar ve davetçiler yetiştirmek gibi din ve İslam devletinin yararına olan her şey söz konusu ayetin anlamına dâhil edilmiştir.¹² Bu görüşün eskisine nazaran daha kabul gördüğü görülmektedir. Günümüzde dinî okulların, İslam merkezlerinin, gerekirse camilerin yapımı için zekâtın kullanılmasında bir sakıncanın olmadığı âlimler tarafından dile getirilmektedir. Âlimlerin mezkûr ayete geniş çerçeveden bakarak farklı bir yorum getirmesinde yaşadığımız dönemin şartlarının ve cihat alanlarına karşı insanların düşüncesinde meydana gelen değişikliğin etkili olduğu herkesçe malumdur.

1.3. Kocalarına Başkaldıran Kadınlara Karşı Alınan Tedbirleri Ortaya Koyan Şu Ayet:

“وَاللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ” (Evlilik yükümlülüklerini reddederek) başkaldırdıklarını gördüğünüz kadınlara öğüt verin, onları yataklarında yalnız bırakın. (Bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları (hafifçe) dövün.”¹³

Bu ayetin bizi ilgilendiren kısmı ise ayette geçen “darb” kelimesidir. İslam’ın ilk döneminden itibaren günümüze kadar olan süreç boyunca tüm müfessirler mezkûr kelimeyi “vurmak” olarak açıklarken¹⁴ günümüzde Türkiye’deki kimi âlimler söz konusu kelimeye “geçici olarak evden uzaklaşmak”¹⁵ “nihayet onları evden çıkarmak/buldukları yerden başka yere göndermek”¹⁶ “bir süreliğine ayrılma”¹⁷ “kendi ülkeniz sınırları içerisinde göç ettirmek ve baskı yapmak”¹⁸ “fiziksel ceza vermek”¹⁹ “nihayet geçici bir süre ayırmak”²⁰ “işin akıbetinden korkutarak suç ortaklarıncı şiddete maruz kalabileceklerini hatırlatmak”²¹ “çıkarmak/uzaklaştırmak”²² “rahat bırakmak”²³ şeklinde yorum getirmişlerdir.

¹² Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr*, c. 10, s. 587–588.

¹³ en-Nisâ, 4/34. Türkçe meali Diyanetin mealinden alınmıştır.

¹⁴ et-Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, c. 6, s. 711–713, İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, c. 2, s. 295, Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, c. 5, s. 25; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 70, Reşid Rızâ, *Tefsirü'l-Menâr*, c. 5, s. 73.

¹⁵ Bayraktar BAYRAKLI.

¹⁶ Yaşar Nuri ÖZTÜRK.

¹⁷ Erhan AKTAŞ.

¹⁸ Hakkı YILMAZ.

¹⁹ Muhammed Celal ŞEMS.

²⁰ Mustafa İSLAMOĞLU.

²¹ Sadık TÜRKMEN.

²² Sonia CİHANGİR.

²³ Süleymaniye Vakfı.

Bu gibi yorumların doğruluk payı tartışma konusu olsa da bunlar, Türkiye'deki bazı âlimler tarafından mezkûr kelimeye getirilmiş yorumlardır. Kimi âlim yorumunu, "darb" kelimesinin Arapçada "vurma" anlamına gelmediğini ileri sürerek desteklemeye çalışmıştır. Ancak yorumun çağımız gibi kadın hakları söyleminin yükseldiği bir dönemde ve Türkiye gibi kadın haklarının ülke gündemini meşgul ettiği bir memlekette ortaya çıkması, yorumun yapılmasının arkasındaki faktörün zamanın değişmesiyle birlikte değişen şartlar ve kültürlerin olduğu aşikârdır.

2. HADİSTEN GETİRİLEN ÖRNEKLER

Şartların değişmesiyle yorumların ve hükümlerin değiştiğinin örnekleri, Peygamber (s.a.v.)'in ve sahabilerin dönemlerinde de görülmektedir. Hadislerde Peygamber (s.a.v.)'in ilk başlarda yapılması yasaklanan bir şeye, sonra izin verdiği veya yapılması serbest olan bir şeyi daha sonra yasakladığı görülmektedir. Bu tür örneklerden bazıları şunlardır:

2.1. Kabir Ziyareti İle Kurban Etinin Üç Günden Fazla Saklanması Önce Yasaklanması, Sonra Serbest Edilmesi:

Bu hususta Peygamber (a.s.v.) şöyle buyurmuştur: "Ben sizi kabirleri ziyaret etmekten men etmişim. Artık onları ziyaret edebilirsiniz. Sizi kurban etini üç günden fazla saklamamanızı yasaklamışım. Artık saklayabilirsiniz. Sizi tulumdan başka kaptan şerbet içmekten men etmişim. Artık bütün kaplardan için. Ama sarhoş edici olanı içmeyin."²⁴

Kabirleri ziyaret etmek ile Kurban etinin üç günden fazla saklanması önce yasaklanıp sonra izin verilmesinde zaman şartlarının etkili olduğu görülmektedir. Müslümanların İslâm ile yeni tanıştığı, cahiliye döneminin kalıntılarını henüz üzerlerinden atamadıklarından kabir ziyareti esnasında İslâm'a aykırı söz ve davranışlarda bulunulmasından endişe edildiği bir zamanda kabir ziyareti yasaklanmıştır. Zamanın ilerlemesiyle Müslümanlar, üzerlerinden cahiliye kalıntılarını sildiği, kalplerine İslâm'ın yerleştiği ve takva seviyesine ulaştıkları, dolayısıyla böyle bir endişeye gerek kalmadığı bir zamanda kabirlerin ziyaret edilmesine izin verilmiştir.

Peygamber (s.a.v.)'in kurban etinin üç günden fazla saklanmasını yasaklamasının nedeni, o dönem de Medine'ye dışarıdan gelen muhtaç insanların olduğu ve onlara etten verilmesi amaçlandığı içindir. Peygamber (s.a.v.) daha

²⁴ Ebû Abdullah el-Asbahi el-Himyerî Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, rivâyeti Yahya b. Yahya el-Mesmudi, Beyrut, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1998, ez-Zehâyâ 9, (1394); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyri en-Nisâbü'rî, *Sahîhü Müslim*, İ'tina, Ebû Kuteybe Nazer Muhammed el-Fariyabi, Riyad, Dârü Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevez, 2006, el-Ezâhî 35, (1977).

sonra böyle bir ihtiyacın kalmadığını görmüş ve etin saklanmasına izin vermiştir.

2.2. Yitik Deve İle İlgili Gelen Şu Hadis:

Allah'ın Elçisi (s.a.v.), yitik devenin durumunun nasıl olacağıyla ilgili soru soran bir kimseye: "Ondan sana ne var? su tulumu ve ayakkabıları beraberindedir. Sahibi ona kavuşuncaya kadar şubaşına kendisi gelir, ağaçları yer"²⁵ şeklinde cevap vermiştir.

Bu hadise binaen Peygamber (s.a.v.)'in döneminden ta ki Hz. Osman (r.a.)'ın dönemine gelene kadar yitik deveye kimse dokunmamış ve deveyi sahibi bulana dek serbest bırakmışlardır. Hz. Osman'ın dönemine gelindiğinde insanlara olan güven azalmış ve itimat zedelenmiş olmasından dolayı Hz. Osman deve sahibinin devesini bulamamasından endişe etmiş ve mezkûr hadise ters bir şekilde yol izleyerek yitik devenin yakalanıp satılmasını ve parasının sahibine teslim edilmesini emretmiştir.

2.3. Bir Kadının Yalnız Başına Yolculuk Yapması Konusunda Gelen Şu Hadis

Bir kadının yalnız başına yolculuk yapmasının caiz olmayacağı hususunda Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Allah'a ve âhiret gününe iman eden bir kadının, yanında kendisine nikâhı haram olan biri olmadan, bir gün ve bir gecelik yola gitmesi helâl değildir."²⁶

Bu hadise göre mümin bir kadının yanında mahremi olmadan bir gün, bir gecelik yere yolculuk yapması caiz değildir. Kimi âlime göre, kadın hac ya da umre yapmak ve ya gayrimüslim bir diyardan Müslüman bir diyara hicret etmek için tek başına yolculuk yapabilir bunların dışındaki yolculukları mahremi olmadan yapamaz. Dolayısıyla tüm âlimlere göre bir kadının adı geçen yolculuk dışındaki bir yolculuğa yanında mahremi olmadan tek başına çıkması caiz değildir. Bu hususta icma olduğu da ileri sürülmüştür.²⁷

Bir kadının bir gün ve bir gecelik gibi uzun bir yolculuğa yalnız başına çıkmasının caiz olmayacağı hükmü günümüze kadar geçerliliğini korumuştur. Günümüzde de çoğu âlimler kadının mahremi olmadan yolculuk yapmasının haram olduğunu söylerken Yusuf el-Karadavî gibi çağımızın bazı âlimleri zamanımızın şartlarının değiştiğini dolayısıyla daha önceki dönemlerde tek başına yolculuk yapan bir kadının başına gelebilecek tehlikelerin günümüzde

²⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahihü'l-Buhârî*, Dımeşk ve Beyrut, Dârü İbn Kesir, 2002, el-Musâkaat 42, (2372); *Müslim*, el-Lukat 31, (2).

²⁶ *Buhârî*, es-Selât 8, (1088).

²⁷ el-Hafız Ahmet b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Fethü'l-Bârî*, Riyad, Dârü's-Selâm, 2000, c. 2, s. 733.

eskisi gibi endişe verici olmadığını ileri sürerek kadının yalnız başına yolculuk yapabileceği görüşünü benimsemişlerdir. Bu hususta Yusuf el-Karadavî şöyle demiştir: "bu yasağın illeti, yolculuğun deve, katır, eşek üzerinde yapılıp, genellikle de yerleşim yerleri ve yaşayan kimselerin pek bulunmadığı sahra ve çöllerin aşıldığı bir zamanda, yanında kocası ya da mahremi olmaksızın yapılan yolculukta kadının başına kötü bir şey gelme de en azından hakkında kötü söylentiler çıkabilir. Ancak asrımızda durum değişmiş durumdadır. Günümüzde yolculuk en az yüz veya daha fazla yolcunun bindiği bir uçak ya da yüzlerce yolcu taşıyan bir tren ile yapılmaktadır. Dolayısıyla tek başına yolculuk yapan bir kadın hakkında endişe etmeye gerek kalmamıştır."²⁸

3. FAKİHLERİN SÖZLERİNDEN GETİRİLEN ÖRNEKLER

Fıkıh kaynaklarında aynı meseleler üzerinde fakihlerin farklı görüşlerinin ve ihtilaflarının bulunduğu yer almaktadır. Bu ihtilafların arkasında yatan sebepler araştırıldığında bunların arkasında delilin değişmesinden daha ziyade zamanın değişmesiyle değişen koşulların ve kültürlerin bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu hususta İbn Abidin şöyle der: "Birçok hüküm, insanların âdetlerinin değişmesi veya dinden uzaklaşması ya da zaruretin ortaya çıkması gibi durumlardan dolayı zamanın değişmesiyle değişir. Böyle durumlarda hükümler değişmeden devam ederse, insanlar bundan zorluk çeker, zarar görür, İslâm'ın kolaylaştırma ve hafifleştirme prensiplerine ters düşmüş olur. Bundan dolayı mezhep imamlarının, mezhepteki müçtehit imamının kendi zamanının örf – âdetlerine göre verdiği birçok hükme karşı hüküm verdiği görülmektedir."²⁹

Buna örnek olarak aşağıdaki birkaç meseleyi zikredeceğiz:

Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed gibi ilk dönem Hanefî imamlarına göre dinî eğitim vermek, imamlık ve ya müezzinlik yapmak gibi ibadet sayılacak ameller için ücret almak caiz değildir. Ancak daha sonra gelen Hanefî âlimleri bu tür ameller için ücret alınmasının caiz olacağına fetva vermişler ve gerekçe olarak da zamanla insanların bu tür amellere karşı tavrının değişmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. Eskiden insanlar, Kur'an-ı Kerim öğretme ve imamlık yapmak gibi amelleri Allah rızası için ve sevap kazanma uğrunda yaparken daha sonra

²⁸ Yusuf el-Karadavî, *Keyfe neteâmelü me'a's-sünnet'n-nebeviyye*, 2. Bs, el-Kahire, Dârü's-Şuruk, 2002, s. 149.

²⁹ Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşki İbn Âbidîn, *Mecmuatü Resâil İbn Âbidîn*, y.y., t.y., c. 2, s. 125.

ücret almadan yapmayacak hale gelmişlerdir. Dolayısıyla ücret alınmasının caiz olacağıyla ilgili fetva verilmiştir.³⁰

Dârulislamın dârulharbe dönüşmesi konusunda Ebû Hanîfe ile Ebu Yusuf ve Muhammed arasında yaşanan ihtilaf:

İmam Ebû Hanîfe'ye göre, Müslümanların hâkimiyetinden çıkan bir yerin dârulharbe dönüşmesi için şu üç şartın gerçekleşmesi gerekir: a. İstilâ edilen yerde İslâm dışı hükümlerin uygulamaya konulması, b. İstilâ edilen yerde ilk emanları üzere bulunan hiçbir Müslüman veya zimmînin kalmaması, c. İstilâ edilen yerin bir dârulharba bitişik olması. Yani istilâ edilen yer, her tarafı Müslümanlara ait topraklarla çevrili bir bölge olmamalıdır. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, bir yerin dârulharbe dönüşmesi için orada sadece gayrimüslimlerin hukukunun yaygın bir şekilde uygulanması yeterlidir.³¹

Ebû Bekir Cessas, Ebû Hanîfe'nin koştuğu mezkûr şartlarını zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Sanırım Ebû Hanîfe bu şartları, kendi zamanındaki Müslümanların müşriklerle olan cihatlarındaki duruma göre söylemiştir. O'na göre İslâm'dan dönüp dârulislâmın ortasında kalan bir halkın, Müslüman ordusunun kuşatmasından kendilerini koruyabilmesi mümkün değildir. Ancak Ebû Hanîfe, insanların cihada karşı duyarsızlığı, Müslüman yöneticilerin İslâm ve Müslümanlara karşı düşmanlıkları, cihada önem vermemeleri gibi bu zamanın durumunu görseydi, istilaya uğrayan ülkeler hakkında İmam Ebû Yusuf ile İmam Muhammed'in söylediklerini söyleyecekti"³²

Hanefîler, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve Muhammed gibi imamların arasındaki ihtilafın sebebinin, delil ve hüccetlerin değil, zaman ve asrın farklı oluşundan kaynaklandığını ileri sürerler.³³

Malikilerdeki meşhur görüşe göre evleri korumak için köpek beslemek caiz değildir, dolayısıyla köpek satmak haram olarak kabul edilmiştir. Bu aslında İmam Malik ve İbn Kasım'ın görüşüdür. Ancak daha sonra gelen kimi malikiler, zamanın değişmesiyle insanların evlerinde köpek beslemeye ihtiyacı olduğunu ileri sürerek köpek satmanın ve satın almanın caiz olduğu görüşünü

³⁰ İbn Âbidîn, *Mecmuatü Resâil*, c. 2, s. 125-126.

³¹ Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzî el-Cessâs, *Şerhü Muhtasarî't-Tahâvî*, thk., Zeynep Muhammed Hasen Fülâne, Beyrut, Dârü'l-Başâiri'l-İslamiyye, 2010, c. 7, s. 215-216; Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmet b. es-Serahsî, *el-Mesbüt*, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 1989, c. 10, s. 114; Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Kâsânî el-Hanefî, *Bedâiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986, c. 7, s. 130.

³² el-Cessâs, *Şerhü Muhtasarî't-Tahâvî*, c. 7, s. 218.

³³ es-Serahsî, *el-Mesbüt*, c. 8, s. 178; Burhanüddin Ebû'l-Meâli Mahmûd b. Ahmet b. Abdilaziz b. Maze el-Buhari el-Hanefî, *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, thk., Abdülkerim Sami el-Cündî, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004, c. 1, s. 150.

benimsemişlerdir. Evinin duvarı yıkıldığı ve kendisine bir zarar gelmesinden endişelendiği için evinde köpek barındıran İbn Ebü Zeyd'e evde köpek barındırmanın Malikilerce caiz olmadığına hatırlatılması üzerine İbn Ebü Zeyd: "şayet günümüzde İmami Malik yaşasaydı Aslan barındırırdı"³⁴ diye cevap vererek içinde bulunduğu çağın şartlarının İmam Malik'in yaşadığı zamanın şartlarından farklı olduğuna işaret etmiştir.

SONUÇ

Tevil; tefsir, kelâm ve fıkıh gibi şeriat ilim alanlarında mücmel ve açık olmayan lafızların açıklanmasında, umumun tahsis edilmesinde, lafzın hakiki manasından mecazi manasına geçişinde, kıyamet ve ahiret gibi bir takım gaybi konuların anlaşılmasında başvurulan bir yöntem olduğu anlaşılmıştır. Bu yorumun geçerli olabilmesi için delile ya da karineye dayalı olmasının gerekli olduğu ileri sürülmüştür.

Mezkûr yorumun yanı sıra nasların, içinde bulunduğu şartlardan ve kültürlerden dolayı yorumlanma durumu da söz konusudur. Bu tarz yorumun ilk adımı, kabirleri ziyaret etmek ile kurban etinin üç günden fazla saklanmasıyla ilgili örneklerinde olduğu gibi bizzat Peygamber (s.a.v) tarafından atılmıştır. Müellefetü'l-kulûb ve yitik deve örneklerinde de olduğu gibi nasların yorumlanmasında sahabenin de bu yönetime başvurduğu görülmüştür.

Zamanın şartlarına göre nasların yorumlanması, ilk dönemlerde Kur'an-ı Kerim ve hadisleri yorumlamak için kullanılan bir yöntem iken daha sonraki dönemlerde Kur'an-ı Kerim ve hadislerin yanı sıra mezhep imamlarının görüşlerini yorumlamak için kullanılmıştır. Bundan dolayı yukarıda zikredilen örneklerde görüldüğü gibi kimi âlimler bir önceki müçtehit imamının kendi zamanının şartlarına göre verdiği birçok hükme karşı çıkmış ve onun aksine hüküm vermiştir. Bu tür yorumların günümüzde de geçerliliğini koruduğu ve âlimler tarafından sık sık başvurulduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- ÂLÛSÎ, Şihâbüddin Seyyid Mahmud el-Bağdadî: *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, Dârü İhyai't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- el-ASKALÂNÎ, el-Hafız Ahmet b. Ali b. Hacer: *Fethü'l-Bâri*, Riyad, Dârü's-Selâm, 2000.
- APAYDIN, H. Yunus: "Te'vil", *DİA*, Ankara, 2012, XXXI.

³⁴ Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Ahmet b. Ruşd el-Kurtubî, *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk., Muhammed Hacci, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988, c. 8, s. 82-83; Ali b. Halef el-Menufi el-Malikî el-Mısırî, *Kifayetü't-Talibi'r-Rabbani ala Risaleti İbn Ebü Zeyd el-Kayrevani*, thk., Ahmed Hemdi İmam, 1. Bs, el-Kahire, Matbaatü'l-Medeni, 1987, c. 4, s. 441-442.

- el-BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail: *Sahîhü'l-Buhârî*, Dımaşk ve Beyrut, Dârü İbn Kesir, 2002.
- el-Buhûtî, Şeyh Mansur b. Yunus b. İdris el-Hanbelî: *Keşşafü'l-Kınâ'ani'l-İknâ'*, thk., Lecnetün Mütéhassise fi Vizâreti'l-Adli, y.y., 2000.
- el-CESSÂS, Ebû Bekr Ahmet b. Ali er-Râzî: *Şerhü Muhtasarı't-Tahâvî*, thk., Zeynep Muhammed Hasen Fülâne, Beyrut, Dârü'l-Başâiri'l-İslamiyye, 2010.
- EBÛ ABDULLAH, el-Asbahi el-Himyeri Mâlik b. Enes: *el-Muvatta*, rivâyeti Yahya b. Yahya el-Mesmudi, Beyrut, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1998.
- EBÛ HAYYAN, Muhammed b. Yusuf, el-Endülüsî: *el-Bahru'l-Muhîr*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvez, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- EBÛ'l-MEÂLÎ, Burhanüddin Mahmûd b. Ahmet b. Abdilaziz b. Maze el-Buhârî el-Hanefî: *el-Muhîtü'l-Burhânî fi'l-Fikhi'n-Nu'mânî*, thk., Abdülkerim Sami el-Cündi, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- el-EŞKAR, Ömer Süleyman: *et-Te'vil Hutâretuhü ve Âsâruhü*, 1. Bs, Ürdün, Dârü'n-Nefâis, 1992.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz ed-Dımaşki: *Mecmuatü Resâil İbn Âbidîn*, y.y., t.y.
- İBN KESİR, Ebû'l-Fida İmadüddin İsmail b. Ömer: *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azîm*, thk., Sami b. Muhammed es-Selâme, 2. Bs, Riyad, Dârü Tayyib li'n-Neşr ve't-Tevz, 1999.
- İBN MENZÛR, Ebû'l-Fazl Cemaludin Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısırî: *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, Dârü Sadır, t.y.
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed Mısri Hanefî: *el-Bahrü'r-Râik Şerhü Kenzi'd-Dekâik*, thrc., Zekeriyâ Umeyrat, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İBN RUŞD, Ebû'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Ahmet el-Kurtubî: *el-Beyân ve't-Tahsîl*, thk., Muhammed Hacci, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1988.
- el-İŞBİLÎ, el-Kadı Ebû'l-Bekri Muhammed b. Abdullah b. el-Arabî el-Meâfir: *Kanunu't-Tevil*, thk., Muhammed es-Süleymânî, Cidde, Dârü'l-Kible, Beyrut, Müessesetü Ulûmu'l-Kur'an, t.y.
- el-KARADAVÎ, Yusuf: *Keyfe neteâmelü me'a's-sünnet'n-nebeviyye*, 2. Bs, el-Kahire, Dârü's-Şuruk, 2002.
- el-KARÂFÎ, Şehabeddin Ahmet b. İdris: *ez-Zahîre*, thk., Muhammed Hacci, Beyrut, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.
- el-KÂSÂNÎ, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ud el-Hanefî: *Bedaiü's-Sanâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 2. Bs, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- el-MENUFÎ, Ali b. Halef el-Malikî el-Mısırî: *Kifayetü't-Talibi'r-Rabbani ala Risaleti İbn Ebû Zeyd el-Kayrevani*, thk., Ahmed Hemdi İmam, 1. Bs, el-Kahire, Matbaatü'l-Medeni, 1987.
- en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref: *Ravzatü't-Tâlibîn*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- en-NÎSÂBÛRÎ, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyri: *Sahîhü Müslim*, i'tina, Ebû Kuteybe Nazer Muhammed el-Fariyabi, Riyad, Dârü Tayyibe li'n-Neşr ve't-Tevz, 2006.
- er-RÂZÎ, Muhammed Fahreddin b. Allame Ziya'u'd-Din Ömer el-Müştehir bi Hatîbi'r-Rey: *et-Tefsirü'l-Kebîr=Mefâtihü'l-Gayb*, Beyrut, Dârü'l-Fikr, 1981.
- REŞİD RIZÂ, Muhammed: *Tefsirü'l-Kur'âni'l-Hâkim=Tefsirü'l-Menâr*, 2. Bs, el-Kahira, Dârü'l-Menâr, 1947.
- es-SERAHSÎ, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmet b. Sehl: *el-Mebcut*, Beyrut, Dârü'l-Me'rife, 1989.

- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir: *Câmiü'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an=Tefsirü't-Taberî*, thk., Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, el-Kahire, Hicri'lî't-Tıbâa ve'n-Neşr, 2001.
- YAVUZ, Yusuf Şevki: "Te'vil", *DİA*, Ankara, 2012, XXXI.
- ez-ZEMAŞERÎ, Cârullah ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer: *el-Keşşâf an Hekâiki Gevâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, thk., Adil Ahmet Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muuz, Riyad, Mektebetü'l-Ubeykan 1998.